

VARIA

PIOTR BORTKIEWICZ

ISLAM W DOŚWIADCZENIU ŚW. JANA
DAMASCENSKIEGO

1. Zamiast wstępu

Jan Damasceński jest czczony w Kościele katolickim jako święty i Ojciec Kościoła. Urodził się w Damaszku (Syria) ok. 670–675 r.¹ W młodości otrzymał staranne wykształcenie, dobrze znał język arabski. Będąc młodym człowiekiem, pełnił funkcję państwową w kraju islamskim. Tak samo jak jego ojciec był odpowiedzialny za finanse². Na początku tworzenia się państwowości muzułmańskiej islamici przyjmowali postawę łagodną wobec wyznawców innych religii. Zdarzały się przypadki powierzania chrześcijanom odpowiedzialnych i szanowanych stanowisk państwowych z tego względu, iż sami Arabowie nie mieli odpowiednio wykształconych i przygotowanych ludzi do pełnienia tego typu ważnych funkcji. Z czasem jednak pojawiły się naciski na niemuzułmanów, by przyjęli islam. Należy zaznaczyć, że wtedy nie dochodziło jeszcze do masowych prześladowań chrześcijan przez muzułmanów³. Za panowania kalifa Omara (717–720) św. Jan zrezygnował z państwowej posady i wstąpił do klasztoru św. Saby niedaleko Jerozolimy. W tym czasie klasztor ten przeżywał okres świetności jako poważny ośrodek, zaawansowany w rozwijaniu teologii. Święty Ojciec Kościoła znał dobrze z doświadczenia religię muzułmańską. Wyznawców nowej religii nazywał „izmailitami” lub „saracenami”. Wśród dzieł św. Jana Damasceńskiego znajdują się dwa – niewielkiej objętości – poświęcone nowej religii. Są to: *Fragment 100* z „Księgi herezji” (*Liber haeresorum*) oraz „Dysputa pomiędzy muzułmaninem a chrześcijaninem”⁴. Oba dzieła zasługują na szczególną uwagę z tego względu, iż dały początek polemice antyislamskiej.

PIOTR BORTKIEWICZ, student Wyższego Seminarium Duchownego w Elku; e-mail: calinda5@o2.pl

¹ Uczeni proponują różne daty, zob. John of Damaskus, *The Heresy of the Ismaelites*, ed. D.J. Sahas, Leiden 1972, s. 38–40.

² J. Grzywaczewski, *Jan Damasceński*, w: *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, pod red. J.M. Szymusiaka, M. Starowieyskiego, Poznań 1971, s. 220–223.

³ D. Rops, *Kościół wczesnego Średniowiecza*, Warszawa 1969, s. 378.

⁴ Jean Damascene, *Ecrits sur l'islam*, w: *Sources chretiennes*, ed. R. Le Coz, Paryż 1992 (dalej: Sch), s. 383.

2. Kwestia Osoby Jezusa Chrystusa

Podstawowym zagadnieniem, które różni zdaniem św. Jana Damasceńskiego – muzułmanów i chrześcijan, jest pojmowanie Osoby Jezusa Chrystusa. Jezus, syn Marii, ma ważne miejsce w islamie, ale zupełnie inaczej niż w chrześcijaństwie jest pojmowana jego natura i misja⁵. Muzułmanie – zdaniem świętego – nie rozumieją różnicy pomiędzy „Logosem” (czyli Odwiecznym Słowem) a słowami Pana Boga zwanymi „logia”, które zostały objawione i zapisane. Święty Jan Damasceński argumentował przeciwko błędnemu pojmowaniu słowa, mówiąc: „Nie określam Pisma Świętego w całości jako słowa Pana Boga (logia), lecz jako wypowiedzi Pana Boga”⁶. Według jego nauki „Logos” jest Synem Bożym i jest wieczny, a słowa, które Pan Bóg skierował do ludzi, zostały zapisane oraz wypowiedziane w określonym czasie i w konkretnym znaczeniu, są więc stworzone, nie są wieczne i nie są też bogami⁷. Słowa Pisma Świętego zostały napisane pod natchnieniem Pana Boga i niosą w sobie objawienie, ale same w sobie nie są objawieniem, tzn. wyrazy „logoi” nie są częścią lub emanacją „Logosu”⁸. Święty Jan, chcąc dokładnie wyjaśnić muzułmanom naturę Jezusa Chrystusa, odwoływał się do nauki o hipostazach. Nauczał, że w jednym Bogu jest jedno Słowo uosobione, które nie jest stworzone⁹. Autor próbuje wyjaśnić różnicę, jaka zachodzi pomiędzy Chrystusem jako „Logosem” (Słowem), które ma w sobie samoistny byt, a słowami Pana Boga (logia), które są zapisane w Piśmie Świętym i zawierają objawienie¹⁰.

Relacja pomiędzy „Logosem” a słowami objawienia nurtowała wówczas wyznawców Allaha, ponieważ sami nie potrafili określić natury Koranu: Czy jako księga zawierająca słowo Allaha jest ona wieczna? Czy jest czasowa i stworzona? Uczeni islamscy wprowadzili później rozróżnienie zawarte w paragrafie tzw. islamskiego wyznania wiary, które zawiera następujące stwierdzenie: „Koran jest słowem Boga zapisanym w księgach, przekazywanym w naszej pamięci, recytowanym, objawionym Prorokowi”. Nie jest zatem Koran (jako orędzie) stworzony, ale jego zapis i wymowa są stworzone¹¹. Trafniejsze i precyzyjniejsze wyjaśnienie podał muzułmański uczyony Muhammad Kurram (zm. 869 r.): „Słowo Boże jest wieczne, a jego przekaz czymś drugorzędnym. Tak więc Koran to przekaz, nie zaś Słowo”¹². Wyznawcy Allaha, być może pod wpływem judaizmu, wierzyli i podkreślali, że Bóg jest jeden i w żaden sposób nie chcieli przyjąć poglądu, że Bóg może mieć obok siebie kogokolwiek. Uczniowie proroka Mahometa określają chrześcijan mianem „asocjatorów”, ponieważ Jezusa

⁵ *Koran*, tłum. J. Bielawski, Warszawa 1986, s. 5, 47.

⁶ Orygenes, *Commentaire sur S. Jean*, w: Sch, t. 2, Paryż 1970, s. 241, 383.

⁷ Por. Jan z Damaszku, *Exposition of the Orthodox Faith, I, 11*, Hendrickson Publishers 1999, t. 9, s. 13.

⁸ R. Le Coz, *Introduction*, w: Sch, s. 164.

⁹ *Dialog 6*, w: Sch, s. 241.

¹⁰ R. Le Coz, *Introduction*, s. 165.

¹¹ Sch, s. 117.

¹² R. Le Coz, *Introduction*, s. 165.

Chrystusa nazywają oni Synem Bożym i w ten sposób obok Boga stawiają „towarzysza”, którego również uważają za Boga. Święty Jan odpowiedział na te zarzuty przypominając, że muzułmanie uznają przecież proroków. W takim razie, jeżeli my, chrześcijanie, nie mamy racji mówiąc, że Jezus Chrystus jest Synem Bożym, oznacza to także, że prorocy źle nas pouczyli i przekazali nam błędną naukę. Na zarzuty muzułmanów, że to właśnie chrześcijanie dorzucili do nauki proroków interpretację alegoryczną, święty Ojciec Kościoła odpowiedział, że uczniowie proroka Mahometa przyjmują to, iż Jezus Chrystus jest Słowem i Duchem Boga. W związku z tym niezrozumiałym jest zarzut, jakoby chrześcijanie Bogu dodawali „towarzyszy”, ponieważ Słowo i Duch są nieodłączne od Pana Boga i z natury w Nim się znajdują. Oczywiście jest, że jeśli Słowo jest w Bogu, to Słowo jest Bogiem¹³. Wynika z tego, że muzułmanie znali w zarysie chrześcijańską naukę o Słowie Bożym. Wiedzieli, że wyznawcy Chrystusa uznają Słowo za Boga. Fragment Ewangelii według św. Jana 1,1 mówiący o tym, że „Bogiem było Słowo”¹⁴, nie przekonuje muzułmanów, ponieważ zakładają oni, że religia chrześcijańska dorzuca swoje poglądy do nauki proroków lub też niewłaściwie tę naukę interpretuje. Według św. Jana Damasceńskiego wyznawcy Allaha nie rozumieją i nie odróżniają tego, co można i należy interpretować dosłownie, a co alegorycznie. W nauce islamskiej Słowo i Duch pojmowane są jako atrybut jedyne Boga. Nauka koraniczna potępia tych ludzi oraz te religie i wyznania, które dodają Bogu „partnerów”¹⁵: „Zaprawdę, kto przypisuje Allahowi partnerów, ten nie zostanie wpuszczony do Nieba, a jego mieszkaniem będzie ogień. Z pewnością ci nie wierzą, którzy powiadają: Allah jest trzecim z trójcy, a nie ma innego boga poza Bogiem jedynym” (5, s. 73–74)¹⁶. Muzułmanie w swoich dokumentach określają chrześcijan terminami „asocjatorzy” i „politeiści”, ponieważ uważają ich za wyznawców wielobóstwa¹⁷. We współczesnym przekładzie Koranu jest obecny następujący zapis dotyczący Allaha, wymieniający przymioty Boga: „On nikogo nie rodzi i nie jest zrodzony”. Ma to wykazać, że Allah jest ponad wszystkimi potrzebami, że nie potrzebuje towarzysza ani pomocy kogokolwiek, aby wykonywać swoje dzieła. Jest istotą pełną we wszystkich swoich atrybutach, a do tego jest wieczny, trwały i absolutny¹⁸. Muzułmańska nauka zdecydowanie odrzuca ideę Jezusa Chrystusa jako Syna Bożego. W Koranie zostało napisane, że Pan Jezus nigdy nie podawał się za Boga i nie twierdził, że nim jest (5,117)¹⁹. W tamtym okresie na Półwyspie Arabskim istniało wiele sekt chrześcijańskich, z których poglądami i nauczaniem miał styczność prorok Mahomet. Niektóre z tych sekt oddawały boską cześć Maryi i w Koranie zapisano, że Bóg w trzech osobach to Bóg, Maryja i Jezus²⁰. Należy zwrócić uwagę

¹³ Jan Damsceński, *Heresie 100 (Islam)*, 2, tłum. R. Le Coz, w: Sch, s. 217.

¹⁴ Zob. J 1, 1.

¹⁵ J. Grzywaczewski, *Debata chrystologiczna pomiędzy chrześcijaninem a muzułmaninem według Jana Damasceńskiego*, „Ateneum Kapłańskie”, 151(2008), z. 2(597), s. 221.

¹⁶ Por. *Koran*, s. 73–74.

¹⁷ R. Le Coz, *Introduction*, s. 114.

¹⁸ *Koran*, komentarz do 112, 2–4, § 3468, s. 1430.

¹⁹ *Koran*, s. 72.

²⁰ R. Le Coz, *Introduction*, s. 104.

na fakt, że w Koranie jest podawane samo imię Jezus, zaś w chrześcijaństwie do imienia Jezus dodaje się Chrystus. Fundamentalna zasada islamu jest taka, że tylko Koran przekazuje prawdziwą naukę Boga i prawda jest zapisana tylko w Koranie. Tę prawdę prorok Mahomet otrzymał od Allaha. Według twierdzenia muzułmanów objawienie dane żydom i chrześcijanom zostało przez nich sfałszowane²¹. Apologeta chrześcijaństwa – święty Jan Damasceński – wykazywał zupełnie co innego, a mianowicie, że Mahomet poznał w jakimś stopniu naukę Starego i Nowego Testamentu, odwiedzał ariańskiego kapłana, a jego szwagrem był kapłan sekty chrześcijańskiej. W końcu sam prorok Mahomet zaczął twierdzić, że doznał objawienia od Boga, a w rzeczywistości zapisał w swojej księdze kilka nedorzecznych poglądów²².

3. Temat Wcielenia Syna Bożego

Święty Jan Damasceński twierdził, że muzułmanie mają poważny problem ze zrozumieniem Tajemnicy Wcielenia. Święty Ojciec Kościoła zadawał pytanie w imieniu uczniów proroka Mahometa i sam na nie odpowiadał. Pytanie brzmi: „W jaki sposób Bóg mógł wstąpić w łono kobiety?”. Święty podawał następującą odpowiedź, która została zapisana w Koranie: „Oczyścił Bóg Dziewicę Marię w całym jej kobiecym ciele, a następnie Duch Boży i Słowo zstąpiły na nią” (sura 19, 21–22)²³. W Ewangelii według św. Łukasza jest zapisane: „Duch Święty zstąpi na Ciebie i moc Najwyższego okryje Cię cieniem”²⁴. Jak widać, oba pisma posługują się podobnymi słowami i z taką samą intencją. Wyznawcy Allaha w poglądzie o Wcieleniu byli pod wpływem myśli żydowskiej, gdzie dominuje zdanie i wyobrażenie Boga, który wprost i bezpośrednio nie styka się z materią. Dlatego idea, że „Logos” wchodzi w łono dziewicy, jest tak trudna do zrozumienia dla muzułmanów. Warto podkreślić, że nauka islamska przyjmuje nadprzyrodzone poczęcie Jezusa bez udziału mężczyzny, ale uważa Jezusa tylko za proroka i wyraźnie podkreśla, że Jezus był jedynie sługą Allaha²⁵.

Muzułmanie uznają Jezusa Chrystusa tylko za człowieka, wysłannika i proroka Allaha i ze względu na te godności nie uznają faktu ukrzyżowania Jezusa. Według nauki islamskiej jest jeden Bóg, stwórca wszystkich rzeczy. Ten Bóg nie został zrodzony i nikogo nie zrodził, a Jezus Chrystus jest słowem Boga i Duchem Boga, przez Boga stworzonym. Słowo Boga i jego Duch weszli do Maryi i zrodzili Pana Jezusa, który to jest sługą i prorokiem Allaha. Muzułmanie twierdzą, że żydzi zlekceważyli Prawo i próbowali przybić do krzyża Pana Jezusa, ale po tym, jak napadli na Chrystusa, nie ukrzyżowali Go, lecz tylko Jego cień. Allah wziął Jezusa do nieba i umieścił Go obok siebie. Uczeni

²¹ Tamże, s. 97.

²² Sch, Islam, 1, s. 212.

²³ Koran, s. 72.

²⁴ Łk 1, 35.

²⁵ Koran, 4, s.172–173.

muzułmańscy twierdzą, że Jezus Chrystus nie zaznał śmierci ani cierpień krzyża²⁶. Nauka ta jest zapisana w Koranie (4, 158–159)²⁷ i z tej przyczyny, że Jezus jest tylko sługą i prorokiem Boga islamu, nie należy oddawać Mu czci bożej. Już w VII w. w świecie chrześcijan istniał kult krzyża i doskonale było wiadomo, że osoba Chrystusa była związana z tym krzyżem²⁸. To właśnie dawało i daje muzułmanom podstawę do tego, by uważać chrześcijan za wyznawców idolatrii. Zarzuty te wobec chrześcijan miały praktyczne zastosowanie, np. kalif Malik i kalif Omar II kazali usuwać wszystkie krzyże z miejsc widocznych. Walka muzułmanów z krzyżem miała również miejsce w czasie ikonoklazmu, kiedy to niszczone obrazy, a wraz z nimi krzyże²⁹.

4. Problem czci krzyża

Święty Jan Damasceński zauważył, że wyznawcy Allaha zarzucają chrześcijanom oddawanie czci i chwały krzyżowi, który oni sami traktują z obrzydzeniem, co nie przeszkadza im w rytualnym ocieraniu się o skałę Al-Kaba. Według starej tradycji muzułmańskiej skała ta pochodzi z okresu, kiedy Adam opuścił raj i w Mekce zbudował świątynię, która została później zniszczona w czasie potopu. Na owej skałe osiadła arka Noego po zakończeniu potopu, zaś Abraham odnalazł tę skałę w ruinach świątyni i w tym samym miejscu zbudował nową świątynię, lecz i ona uległa zniszczeniu. Następnie w czasach proroka Mahometa wzniesiono w tym miejscu nową świątynię, która stoi do dzisiaj. Od czasów proroka skała uzyskała rangę wyjątkowego, szczególnego miejsca kultu dla wszystkich muzułmanów.

Uczniowie proroka Mahometa zarzucają chrześcijanom, że oddają pokłon krzyżowi Jezusa Chrystusa, na którym to Jezus zniszczył potęgę demonów i zniweczył diabelskie zakusy³⁰, a sami ocierają się o skałę, na której – jak twierdzą – Abraham posiadał Hagar. Niektórzy uważają, że do tej skały Abraham przywiązał osły, gdy szedł złożyć w ofierze Izaaka, chociaż to drugie twierdzenie jest niezgodne z Biblią. Warto zaznaczyć, że wyznawcy Allaha zarzucali chrześcijanom kult krzyża, chociaż Koran nie krytykuje wprost tej praktyki. Dopiero w hadisach sytuacja przedstawia się zupełnie inaczej. Jest tam zapowiedź tego, że Jezus Chrystus jest oburzony oddawaniem kultu krzyżowi i dlatego, gdy przyjdzie ponownie, osobiście zniszczy krzyż³¹. Z kilku powodów muzułmanie uważają, że oddawanie czci krzyżowi nie ma sensu. Według nich Jezus Chrystus nie złożył z siebie ofiary za zbawienie świata; wprawdzie żydzi usiłowali Go ukrzyżować, lecz im się to nie udało. Sam krzyż dla wyznawców Allaha jest symbolem hańby i cierpienia, a hańba krzyża nie odpowiada godności posłańca Allaha.

²⁶ Sch, *Islam*, 2, s. 213.

²⁷ J. Grzywaczewski, *Debata chrystologiczna...*, s. 224.

²⁸ A. Chavasse, *Le cycle Pascal*, w: *L'Eglise en priere*, Desclee 1961, s. 699.

²⁹ John of Damaskus, *The Heresy of the Ismaelites*, s. 85–86.

³⁰ Sch, *Islam*, 5, s. 219–221.

³¹ John of Damaskus, *The Heresy of the Ismaelites*, s. 85.

5. Islam w relacji do judaizmu i chrześcijaństwa

Muzułmanie uzasadniają wyższość islamu nad judaizmem i chrześcijaństwem w następujący sposób: prawo, które nastaje później, znosi poprzednie. Według uczniów proroka Mahometa żydzi głosili prawdziwą religię aż do przyjścia Jezusa Chrystusa, lecz nie byli wierni Panu Bogu i nie słuchali Mojżesza oraz innych proroków, którzy zapowiadali Chrystusa. Później podobnie postąpili chrześcijanie, którzy na początku prawdziwie służyli Panu Bogu i byli jego ludem, lecz potem nie przyjęli proroka Mahometa i jego nauki. To właśnie Mahomet przyniósł wszystkim ludziom doskonale prawo, a teraz do ludu bożego należą tylko i wyłącznie ci, którzy przyjęli naukę i prawo od proroka Mahometa i to oni są prawdziwymi uczniami Chrystusa i Mojżesza. Koncepcja ta podkreśla ciągłość i nierozzerwalność pomiędzy religiami – od judaizmu poprzez chrześcijaństwo aż do islamu³². Judaizm jako religia Abrahama i Mojżesza bez wątpienia pochodzi od samego Pana Boga, ale rola judaizmu skończyła się wraz z przyjściem Jezusa Chrystusa. Chrześcijaństwo wyrosło z judaizmu udoskonalonego przez Jezusa i jego wyznawcy stanowili prawdziwy lud boży. Jezus udoskonił religię Starego Przymierza, a później zniósł ją. Tak samo postąpił prorok Mahomet – „ulepszył” religię chrześcijańską. Dlatego kiedyś muzułmanie podkreślali, że pomiędzy tymi trzema religiami nie ma zgody i wykazywali rozwój od judaizmu do chrześcijaństwa i od chrześcijaństwa do islamu. Koran naucza i stwierdza, iż ten sam Pan Bóg, który mówił przez proroków i objawił się Abrahamowi i Mojżeszowi, zesłał w określonym czasie Jezusa, a następnie ostatniego proroka – „pieczęć” wszystkich proroków – Mahometa (*Koran* 1, 88)³³. Podkreślenie ciągłości miało dla Mahometa, a później dla kalifów, jeden cel – pozyskać wyznawców spośród żydów, jak i chrześcijan, a także miało to usprawiedliwić decyzję o przejściu na islam. Takie osoby – według islamu – nie były konwertytami ani apostatami, dopełniali tylko dotychczasowe wyznanie religią pełniejszą i doskonalszą. W rzeczywistości św. Jan Damasceński wykazał, że różnice między islamem i chrześcijaństwem nie są do zaakceptowania przez chrześcijan, a muzułmanie głoszą błędną naukę i popełniają herezję. We współczesnym świecie duże różnice pomiędzy religią Mahometa a religią Chrystusa podkreślają tacy autorzy, jak Jacques Ellul³⁴, Rémi Brague, Gisbert Greshake, Jan M.F. van Reeth³⁵.

6. Podsumowanie

Według św. Jana Damasceńskiego islam jest jedną z sekt chrześcijańskich. Różnica pomiędzy chrześcijaństwem i islamem polegała przede wszystkim na zrozumieniu, czym jest „Logos” („Logos” odwiecznym Słowem Bożym),

³² A. Besancon, *Islam et judeo-christianisme*, Preface de J. Ellul, Paris 2004, s. 16–17.

³³ *Koran*, s. 137–139.

³⁴ A. Besancon, *Islam et judeo-christianisme*, s. 51–77.

³⁵ J.F. v. Reeth, *La christologie du Coran*, s. 81–90.

a czym „logie”, czyli słowa Boga, które zostały objawione i zapisane. Chrześcijanie rozumieją „Logos” jako odwieczne słowo Boga skierowane przez Boga do ludzi. Tym Słowem jest Jezus Chrystus. Muzułmanie zaś pojmują Jezusa jako proroka i nauczyciela. Słowem Bożym określają Koran, a pierwotnie nazywali tak Pismo Święte. Muzułmanie nie potrafili też zrozumieć Ducha Świętego i traktować Go jako osobę, postrzegali Go wyłącznie jako moc Boską. Jednak największym problemem dla muzułmanów żyjących w czasach św. Jana Damasceńskiego było zrozumienie Wcielenia.

ISLAM IN THE EXPERIENCE OF SAINT. JAN DAMASCEŃSKI

SUMMARY

According to saint John of Damascus, Islam is one of the Christian sects. The difference between Islam and Christianity is mainly in understanding Logos (Logos as an eternal Word of God) and “logias” – the words of God that were revealed and written down. Christians understand Logos as the eternal Word of God directed to people by God. This Word is Jesus Christ. Meanwhile, Muslims refer to Jesus as a prophet and teacher. The Word of God for them is Koran, but initially it was also the Holy Bible. Muslims could not comprehend the person of the Holy Spirit and perceived Him only as a Divine power. Nevertheless, the biggest problem for Muslims living at the time of John of Damascus was to understand the embodiment.

KEY WORDS: Islam, Christianity, Muslims, Christians, John of Damascus, Islam as a Christian sect, Logos, logia, Jesus Christ

